

שו"ת בהלכה לשולחן שבת

מאת הרב משה חיים חנונו שליט"א

גיליון מס' 5

מלאכת כותב

א. נשפך מיץ על השולחן, האם מותר לצייר עמוד צורות או אותיות על גבי השולחן?

איסור הכתיבה הוא בכל צורה שתשאיר רושם כתוב לזמן מסוים, אפילו אם אינו מתקיים זמן רב. לכן, אסור לכתוב אותיות בדין, צבע או משקים, אפילו בצורת מריחה על גבי שלחן או לוח ונייר.¹

ב. האם מותר לכתוב על גבי שמשות החלון שעלו בו אדים בחורף?

אין לכתוב באצבעו ואין לשרטט אותיות על חלון של זכוכית שעלו בו אדים מן הקור, וכן הדין על גבי חול או אפר שאסור.² כיון שאיסור כתיבה הוא בכל צורה שתשאיר רושם כתוב לזמן מסוים, אפילו אם אינו מתקיים זמן רב. אולם מותר להעביר קו בלבד על חלון המכוסה באדים, כאשר ניכר הקו רק לזמן קצר.³

ג. האם מותר בשבת לסמן בספר שלומד בו על ידי קיפול הדף?

מותר לקפל את קצה הדף כדי לשמור את מיקום העמוד אף על פי שבמקום הקיפול נוצר רושם שניכר ומתקיים, כיון שאינו מתכוון לרשום רק לקפל.⁴

ד. האם מותר בשבת להצמיד קלפים שיש עליהם אותיות בכדי ליצור מהם מילה?

מותר לקרב בשבת דפי ספר קרועים כדי שיוכל לקרוא את הכתוב בהם,⁵ בין אם קירוב הקרעים מקרב אותיות זה לזה, ובין אם על ידי קירוב הקרעים מקרב חצאי אותיות,⁶ אך בודאי שאסור להדביקם יחד.⁷

כמו כן מותר לפתוח ולסגור בשבת דלתות שכתובות עליהן אותיות או מילים, למרות שבסגירת הדלתות נוצרת מילה ובפתיחתן 'נמחקה'. וכן הדין בפרוכת. ומכל מקום אם אפשר, רצוי להימנע מכך.⁸

ה. האם מותר להרכיב פאזל המורכב מתמונות ומילים?

מותר לשחק בשבת במשחקי אותיות, מספרים או בפאזל - המנותקים זה מזה, אך אסור לחברם יחד באמצעות הדבק.⁹ (כפאזל שמתחבר בתוך מסגרת, או פאזל מגנט שמחברים אותו על גבי המקרר וכדומה, יש להתמיר) אך יש מומיירים שלא לשחק בשום משחק משום מוקצה, כמבואר בפרק מוקצה.

ו. מנעול מספרים או אותיות, האם מותר להרכיב את המשפט המשמש כ'קוד'?

מנעול מספרים, שבכיוון נכון של הגלגלים לספרות מסוימות ניתן לפתוח את המנעול, מותר להשתמש בו בשבת, ואין כאן איסור כתיבה של רצף מספרים מכוון.¹⁰

ז. האם מותר ללכת על גבי אדמה רכה, כאשר נחקקות על האדמה צורות ואותיות מהסוליה שבנעל?

מותר ללכת בשבת על חול או אדמה רכה, גם אם ישנן אותיות או צורות בסוליית הנעליים, ובהליכתו נחקקות האותיות בחול או באדמה.¹¹

ח. מה ניתן לעשות כאשר יש הכרה רפואי או ביטחוני לכתוב בשבת?

במקום שיש צורך גדול לכתוב בדחיפות, כגון צורך רפואי או ביטחוני, מותר לומר לגוי לכתוב את הנדרש בכתב לועזי (אנגלית, ערבית, או שאר שפות), מכיוון שהאמירה לגוי אסורה מדרבנן, וכתיבה בשפה זרה (לפי חלק מהפוסקים) אסורה מדרבנן, אם כן, יש כאן שני איסורי דרבנן (מכונה בהלכה 'שבות דשבות') שהתירו חכמים לעשותה בשבת לצורך גדול.¹²

מלאכת קורע ומחתך

ט. מה ההגדרה ההלכתית של 'מלאכת מחתך' האסורה בשבת?

מלאכת מחתך היא חיתוך דבר מסוים לפי מידה מדויקת, או חיתוך שנעשה דווקא במקום מסוים. מטרת מלאכת מחתך היא הכשרת חומר הגלם להמשך תהליך הבנייה או הייצור. מלאכת מחתך אסורה דווקא בחומרי גלם, אך במיני מאכל אין איסור חיתוך מלאכת מחתך דומה באופן עשייתה למלאכת קורע, אך שונה בכוונת תכליתה, מלאכת מחתך אסורה בחיתוך לפי מידה, ומלאכת קורע אסורה גם בחיתוך וקריעה שלא לפי מידה.

הפעולות האסורות משום אב המלאכה: המחתך את העור לפי מידה, ושיעורו - כדי לעשות ממנו קמיע.¹³ הפעולות האסורות משום תולדת המלאכה: הקוטם בידו דבר שרגילים לחתוך ביד ומקפיד על מידתו, החותך בכלי דבר כלשהו ומקפיד על מידתו.¹⁴ הפעולות האסורות מדרבנן: החותך בידו דבר, שרגילים לחתוך בכלי.¹⁵

י. האם מותר בשבת לחתוך ניילון נצמד או נייר כסף כדי לכסות אוכל שלא יתקלקל?

לחתוך ניילון נצמד או נייר כסף לפי מידה מסוימת לצורך כיסוי אוכלים בשבת - אסור משום איסור 'מחתך'. גם כאשר קורע שלא לפי מידה מסוימת - אסור הדבר משום איסור 'קורע'.¹⁶

יא. שכחו להכין נייר טואלט חתוך לכבוד שבת, האם מותר לחתוך בשינוי?

אסור לחתוך נייר טואלט בשבת, בין במקום המקווקו (הנקבים) ובין בשאר הנייר, ועל כן יש להכין נייר טואלט חתוך מערב שבת.¹⁷

במידה ואין לו נייר חתוך, כגון ששכח או שנמצא במקום שלא הכינו מערב שבת, יש מתירים משום כבוד הבריות, לומר לנכרי לחתוך עבורו נייר בשבת.¹⁸

במידה ואין באפשרותו לבקש מנכרי לחתוך עבורו, ואין לו דרך אחרת לקנח עצמו, מותר לחתוך את נייר הטואלט במרפקו או ברגלו (בשינוי), ובנוסף, יקפיד שלא לחתוך במקום הסימון (הנקבים).¹⁹

יב. שקיות אשפה או מפות ניילון המחוברות בגליל אחד, ושכחו להכין לשבת שקיות נפרדות, האם יש דרך להשתמש בהם בשבת?

אסור לחתוך שקית אשפה מגליל השקיות בין במקום הניקוב (משום 'מחתך') ובין שלא במקום הניקוב (משום 'קורע'), וכיוון שאינם ראויים לשימוש בלא חיתוך, אסור גם משום 'מכה בפטיש'.²⁰

כמו כן, אסור לחתוך ניילון לפי מידה לצורך הכנת מפת שולחן משום איסור 'מחתך'. גם כאשר קורע שלא לפי מידה אסור, משום איסור 'קורע'.²¹ ורשאי להשתמש במפת ניילון בלא חיתוך ואין זוהי משום 'מוקצה'.

יג. האם מותר להפריד גביעי מעדנים בשבת?

מעיקר הדין מותר להפריד את גביעי המעדנים בשבת, והמחמיר להפרידם מערב שבת תבוא עליו ברכה.²²

יד. שקיות מזון ארוז כגון שקיות במבה או ביסלי, האם מותר לפתוח או לקרוע אותם בשבת?

מותר לפתוח אריזות מזון בשבת גם אם חותך עם סכין, כיון שאין כוונתו לחתוך במידה מסוימת ועיקר כוונתו היא בכדי שהמזון שבאריזה יישאר בתוכה, ואין בכך משום מחתך.²³

15 באה"ל (שם).

16 ע"פ מ"ב (סימן שכ"ב ס"ד יח). שש"כ (פ"ט סכ"ה). שש"כ פרק ט סעיף כו עמוד קכד. וכתב (שם הערה כז) שאין זה מטעם מחתך.

17 שש"כ פרק כג סעיף יט עמוד ססה. ילקו"י (שבת ע"ה עמ' קמו בהערה ד"ה ומה שכתבנו).

18 ילקו"י שבת ב מט.

19 שש"כ פרק כ"ג הלכה י"ט, וכתב שיחתוך מגליל ולא נייר אחד לשתי ניירות. ילקו"י שבת ע"ה עמ' קמו ס"ו וראה עוד לקמן בילקו"י שבת ה הוספות שבסוף הפרק עמ' שפח ס"א. ובמידה ונחתך בלי שהתכוון למקום הסימון, יכול להשתמש בנייר הטואלט.

20 שש"כ פרק ט סעיף כו עמוד קכד. וכתב (שם הערה כז) שאין זה מטעם מחתך.

21 ע"פ מ"ב (סימן שכ"ב ס"ק יח). שש"כ (פ"ט סכ"ו). שש"כ פרק ט סעיף כו עמוד קכד. וכתב (שם הערה כז) שאין זה מטעם מחתך.

22 שש"כ שם סעיף יא עמוד קיח. והוסיף שם "ובלבד שיקפיד שלא יקרע אותיות או ציורים". ילקו"י (שבת ב עמ' תרעט ד"ה ויש להשיב), ועמוד תקכו.

23 שש"כ (פ"ט ס"ד הערה כה). שש"כ שם סעיף יב עמוד קיח.

1 שש"כ פרק טו סעיף כח עמוד רלט. ילקו"י שם סע"ב, ובהערה.

2 שם. שש"כ שם. ובפרק כג סעיף מב עמוד שעג.

3 שש"כ שם. חזו"ע שם עמ' קמת.

4 בשש"כ (פרק כח סעיף טו עמוד תלח).

5 שש"כ פרק כח סעיף ג עמוד תלה.

6 שש"כ שם. חזו"ע שם עמ' קכו בהערה.

7 שש"כ שם. חזו"ע שם סע"ג.

8 שש"כ פרק ט סעיף יג הערה נא עמוד קיט. חזו"ע שם סע"ד.

9 שש"כ פרק טו סעיף כד עמוד רלה. ילקו"י שבת סימן שיד עמ' תקג בהערה.

10 שש"כ פרק כג סעיף סג עמוד שעט. ילקו"י שבת סימן שמ סע"א.

11 שש"כ פרק טו סעיף צ עמוד רל. ילקו"י שם סע"י.

12 שש"כ פרק לו סעיף יב עמוד תקצד. שם סע"ו.

13 רמב"ם (שם).

14 באה"ל (סימן שכ"ב ד"ה אחד).

טו. האם מותר בשבת לחתוך עוגה עפ"י מידה מדויקת לכל אחד מהמסובים?

מותר לחתוך דברי מאכל בשבת גם אם חותך לפי מידה מדויקת, משום שאין איסור מחתך בדברי מאכל²⁴. אולם אסור לחתוך דברי מאכל אם אינו מתכוון לצורך האוכל או לצורך שימוש של האדם²⁵.

טז. האם מותר לחצות גלולה או כדור רפואי לשתי חלקים באופן מדויק?

מותר לחתוך גלולה בשבת לשני חצאים וכדומה, משום שלחצות גלולה נידונה כדברי מאכל. לכן, מי שאינו יכול ליטול גלולה שלימה מחמת קושי הבליעה, או שיש לו צורך בבלוע רק חצי גלולה, יכול לחתוך בשבת את הגלולה ואין בכך משום מחתך²⁶.

יז. האם מותר לחתוך תחבושת כדי לחבוש מכה?

אסור לחתוך תחבושת גדולה, אלא יש להשתמש בכל התחבושת וללפף אותה סביב המקום הנחבש²⁷.

יח. קנה חליפה חדשה ושכח להסיר את התווית, האם יכול לחתוך את התווית בשבת?

יש להבחין בין שתי סוגי תוויות, תווית המחוברת בהידוק של מהדק או בחוט פלסטיק, מותר להסירה בשבת כיון שאין בכך דרך תפירה, אולם תוויות המחוברות בתפירה אסור להסירם בשבת²⁸.

יט. בגד שהסתבך בקוצים או במסמר, ואם ימשוך את הבגד יכול הבגד להיקרע, האם מותר לו להוציא?

בגד שהסתבך בקוצים או במסמר שקבוע בקיר וכדומה, מותר להפריד את הבגד מן הקוצים, אך צריך לעשות זאת בהירות כדי שלא יוסיף לקרוע עוד את הבגד בידיו, ואם בכל זאת נקרע הבגד, אין בכך איסור כיון שלא התכוון לכך²⁹.

כ. בדרך לימודו נמצאו שני דפים דבוקים יחד, האם מותר להפרידם כדי ללמוד מתוכם?

דפי ספר שנדבקו מעט בגלל משקה או ריבה שנשפכה עליהם, מותר להפרידם בשבת כל עוד אינו קורע אותיות³⁰. אולם דפי ספר שנשארו דבוקים מפני שלא חתכו אותם בבית הדפוס, אסור לחותכם בשבת ואפילו על ידי גוי אין להתיר³¹.

מלאכת לש

כא. האם מותר להכין סלט ביצים בשבת?

מותר להכין סלט ביצים בשבת, (ע"י שמעריבים בצל קצוץ דק עם ביצים ושמן, או שמעריבים ביצים עם מיוזן ותבלינים), כיון שהתערובת לא נעשית יחידי אחת³². כמו-כן, מותר לערב כבד קצוץ עם בצל קצוץ ושמן, או עם ביצים. היתר זה נאמר אם מקיים ב' נגאים; האחד, שיכין כמות קטנה לסעודה הקרובה בלבד, השני, שיכין את הסלט כמה שיותר ממוך לאכילת הסעודה³³.

כב. ליל הסדר שחל בליל שבת, האם מותר לבלול את ההרוסת בשבת?

ליל הסדר שחל בליל שבת, ולא סיימו להכין את ההרוסת לפני כניסת החג והשבת: אם ההרוסת עשויה מדבש תמרים, וצריך להוסיף לה רק אגוזים

טחונים, מותר לעשות כן בכמות הנצרכת לטיבול המרוך, ובסמוך לסעודה. בנוסף, יש לערוך שינוי בסדר הנתינה, ייתן את האגוזים תחילה ואחר כך הדבש. ואם החרוסת מוכנה כבר אלא שהיא בלילה קשה, ורק צריך לדלל אותה עם משקה (יין, חומץ, לימון): מותר לעשות כן ללא כל שינוי, שדילול איננו כלישה³⁴.

כג. הכנת דייסה לתינוק בשבת, האם צריך לשנות בסדר ההכנה?

מותר להכין בשבת דייסת תינוק מאבקת חלב (מטרנה, סימילאק) לצורך התינוק, ואין צריך לשנות בסדר ההכנה, כיון שלא נוצרת תערובת סמיכה כלל, אלא מיד מתערבב ונהיה משקה³⁵.

כד. האם מותר להכין מנה חמה בשבת?

מנה חמה של פירה ודומיו, אסור להכין אותה בשבת, בכל דרך שהיא, כיון שהחלקים מתערבבים ונדבקים יפה³⁶.

כה. האם מותר לערב עגבניות מרוסקות בחילבה?

חילבה שהוכנה מערב שבת, מותר להוסיף עליה בשבת עגבניות מרוסקות ותבלינים, וללא שינוי, כיון שעל ידי העירוב התערובת נעשית נוזלית יותר, והוא דילול ולא גיבול³⁷.

כו. סלט ירקות קצוץ, האם מותר לערב אותו עם רטבים?

ירקות קצוצים דק דק, מותר לערב בהם משקה, או מיוזן, טחינה, גבינה ושאר סוגי רטבים, ואין בזה איסור לש כיון שלא מתחברים יחד³⁸.

כז. האם מותר לערב שתי סוגי אבקות יחד בלי מים?

מותר לערבב אבקת סוכר באבקת קקאו או נס קפה או קינמון, כיון שאין משקה המחובר בין החלקים, אין כאן ליישה, ומותר לעשות כן בשבת³⁹.

כח. סלט אבוקדו או תפוחי אדמה, האם מותר לערב בהם בצל ושום קצוץ בשבת?

מותר לערב בשבת בצל או שום כתוש, יחד עם תפוחי אדמה או אבוקדו, ויכול להוסיף להם תבלינים, כיוון שאין כאן חיבור של חלקים קטנים יחד. אבל אם רוצה להוסיף לסלט משקה לימון או שמן, יש לערבב בשינוי, דהיינו באיטיות ולא במהירות⁴⁰.

כט. שמן הצף מעל ממרח שוקולד האם מותר לערבו?

שמן שצף בשקדיה או אגוזן, או בשוקולד למריחה, מותר לערבו עם הממרח עצמו בשבת⁴¹.

דיני שקילה ומדידה בשבת

ל. הקדמה: האם מותר למדוד בשבת ע"י אמצעים מכניים (שאינם חשמליים)?

חכמים אסרו למדוד ולשקול בשבת לצורך דברי חולין. באיסור נכללים: חפצים, מאכלים, בני אדם, שטחים וכדומה. המדידה והשקילה נאסרו באופנים רבים, כגון: מידות אורך, רוחב, נפת, משקל וכדומה. טעם האיסור הוא ששקילה נעשית ברוב הפעמים

לצרכי מסחר, ולכן נאסרה השקילה כחלק מאיסור קניה ומכירה שנאסרה בשבת, מחשב שמא יבוא האדם לידי כתיבה. ויש מבארים⁴² שהאיסור לשקול ולמדוד נובע מכך שזהו זלזול בכבוד השבת, ונאסר הדבר משום 'עובדין דחול' דהיינו מעשה הנראה כפעולה הנעשית ביום חול ולא בשבת. ישנם אופנים בהם הקילו חכמים בשקילה ומדידה כגון לצרכי מצווה, וכן במקום חולי, שאף אופן זה נחשב מקום מצווה משום ששמירת גופו ובריאותו של האדם, מצווה היא⁴³.

לא. האם מותר למדוד את גובהו ע"י שנצמד לעמוד שמוסמן בו מידות מטר?

אין לאדם למדוד את גובהו בשבת. לכן לא יעמוד בכוונה צמוד לעמוד מדידה שיש עליו מספרים, לדעת את מידת גובהו⁴⁴.

לב. האם מותר לשקול ולמדוד בשבת שיעור אכילת כזית פת?

ראוי לאדם לשקול מערב שבת והחג את כל הדברים שייצטרך במהלך השבת, אך אם שכח או לא הספיק, חכמים התירו לשקול ולמדוד לצורך מצווה בשעת הצורך, (במכשירים מכניים שאינם מופעלים על ידי חשמל או סוללות), כגון לשקול כזית או כביצה לחם לצורך קיום סעודות שבת, או לשקול כזית מצה לצורך אכילת מצה בפסח⁴⁵.

לג. חלב שנשפך לסיר שיש בו תבשיל בשרי, האם מותר למדוד את הכמות כדי לדעת אם יש שיעור שישים לבטל את החלב שנשפך?

מאכל שאסור באכילה שהתערב בתוך מאכל היתר, או חלב שנשפך לתוך סיר בשר, וצריך לשער את הכמויות כדי לדעת האם יש בהיתר כמות פי שישים מהאיסור, או שיש פי שישים בבשר מהחלב (שבאופן שיש פי שישים חכמים קבעו, שאז בטל טעם האיסור וכל התערובת מותרת). כמו כן, מותר לרב המורה הוראה לפסוק היתר על תערובת זו ולא נחשב למתקן בשבת, שהוא רק מכריע על פי המצב הנתון⁴⁶.

לד. האם מותר למדוד חום או לחץ דם בשבת?

מותר לחולה אפילו שלא נפל למשכב, למדוד את החום בשבת, ואין בזה איסור מדידה בשבת, טעם ההיתר הוא מפני שרפואת הגוף מצווה היא, ומדידת מצווה מותרת בשבת. לכן, מותר למדוד חום בשבת במד חום שאינו דיגיטלי, כגון כספית או "גלינסטאן" וכדומה⁴⁷.

לפני השימוש במד חום, מותר לנער את הכספית⁴⁸ או את החומר שבמד חום על מנת להכין את המדחום לשימוש, ואין בזה חשש איסור מתקן כלל⁴⁹.

מותר למדוד לחץ דם במד מיכני, וטעם ההיתר מפני שרפואת הגוף מצווה היא, ומדידת מצווה מותרת בשבת⁵⁰.

לה. האם מותר בשבת להכין דייסה לתינוק עם כף מדידה?

מותר למדוד את כמות המזון לצורך תינוק, ואם אפשרי טוב לעשות על פי הערכה, ולא במידות מדויקות⁵¹. כמו כן, מותר להכין מזון לתינוק בבקבוק שרשומים עליו מידות⁵².

24 מ"ב (סימן שכ"ט י"א). ש"כ פרק י"א סעיף טו עמוד קלו.
25 ש"כ שם עמוד קלח.
26 ש"כ פרק לג סעיף ד עמוד תקנו.
27 ש"כ פרק לה סעיף כב עמוד תקפד. ילקו"י שבת ד עמ' קעה.
28 ש"כ פרק ט"ו הלכה פה' עמוד רכט.
29 משנ"ב סימן ש"מ ס"ק מה. ש"כ שם עמוד רכז.
30 ש"כ פרק כח סעיף א עמוד תלה. ילקו"י שבת ה עמ' קמד בהערה.
31 ש"כ שם. ילקו"י שבת ה עמ' קמד בהערה.
32 ש"כ שם סעיף כח עמוד קט. חזו"ע ח"ד עמ' רעו, רעז בהערות.
33 ש"כ שם. חזו"ע שם.
34 משנ"ב (שכ"א ס"ק סח) שכתב ש"י"א שמותר ו"י"א שאסור. וע"פ ש"כ שם הערה מג עמוד קה.
35 חזו"ע פסח דיני ליל הסדר עמ' צז.
36 ש"כ שם סעיף כג עמוד קז. חזו"ע שבת ח"ד עמ' רפ.
37 ש"כ פרק בחלב לתינוק שלא נדבק ואין כאן ליישה מותר, אבל אם נדבק אסור. ש"כ פרק ח סעיף ל עמוד קי.
38 ע"פ ש"כ שם סעיף ד עמוד קג. חזו"ע שם עמ' רפד. וראוי שיעשה רק כמות של אותה סעודה, ואם יעשה שינוי יכול לעשות גם לשאר סעודות לכתחילה.

38 ש"כ שם. חזו"ע שם עמ' רפב-רפג.
39 שם חזו"ע ח"ד עמ' רפו. ע"פ ש"כ שם סעיף א (ב) עמוד קב.
40 ש"כ שם סעיף כח עמוד קט. חזו"ע שם, ויכול גם לשנות בעירוב שלא יערבב בצורה סיבובית, אלא לאורך ורוחב מעין אקס.
41 ש"כ שם סעיף ז עמוד קד.
42 ילקו"י שם בהערה. ש"כ פרק כט סעיף לד עמוד תע, ובהערה צא שם.
43 ילקו"י סימן שו דיני מקח וממכר בשבת סעל"ב. ש"כ שם סעיפים מ-מא עמוד תעא.
44 ילקו"י סעיף ע"ז. ש"כ פרק יד סעיף מב עמוד קצו.
45 ילקו"י סעל"ה. ש"כ פרק כט סעיף מ עמוד תעא.
46 ילקו"י שם סעיף פ"ו, משנ"ב סימן שו ס"ק לה.
47 ילקו"י סעל"ד. ש"כ פרק מ עמוד תרכח.
48 כיום הפסיקה להשתמש בכספית מפני רעילותה, אך פיתחו מדי חום אחרים כגון "גלינסטאן" ללא כספית.
49 ילקו"י שם. ש"כ שם עמוד תרכט.
50 ילקו"י שם. ש"כ שם עמוד תרכח.
51 ילקו"י סעל"ט. ש"כ פרק כט סעיף מב עמוד תעב.
52 ילקו"י שם. ע"פ מה שכתב בש"כ פרק י"א סעיף לא עמוד קמח.